

УДК 336.717.3

І.В. Кучерук, А.О. Козинець

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ В КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ

У статті проаналізовано досвід вітчизняних банків щодо організації обліку та контролю депозитних операцій банку з фізичними та юридичними особами. Без належним чином організованого первинного, поточного та подальшого контролю депозитних операцій не можливо забезпечити адекватний рівень операційно-технічних ризиків і пов'язаних з ними витрат банку. Розвиток банківської системи України підтвердив необхідність підвищення ролі депозитних операцій банків, а також удосконалення їх організації.

The article analyzes the experience of domestic banks in organizing accounting and control of bank deposit operations with individuals and legal entities. Without properly organized primary, current and subsequent control of deposit operations, it is not possible to provide an adequate level of operational and technical risks and related costs of the bank. The development of the banking system of Ukraine has confirmed the need to increase the role of deposit operations of banks, as well as improving their organization.

Ключові слова: депозит, депозитні операції, депозитні рахунки, організація обліку, контроль обліку.

Keywords: deposit, deposit operations, deposit accounts, accounting organization, accounting control.

Постановка проблеми. Актуальність організації обліку та контролю депозитних операцій пояснюється тим, що однією з необхідних передумов для ефективного функціонування банків та їх фінансової стійкості є стабільність і достатність ресурсної бази банків, основою якої є депозитні кошти. Від того, наскільки банки приділятимуть увагу формуванню фінансових ресурсів, залежить їх спроможність здійснювати активні банківські операції. Раціональна організація обліку, контролю та аналізу в банку є необхідною передумовою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Останнім часом проблеми організації обліку та контролю депозитних операцій набувають у вітчизняних банках дедалі більшого значення. Це пов'язано, по-перше, з досягненням певної стабільності та адаптованості до умов ринкового середовища, по-друге, з посиленням конкуренції серед банків і, по-третє, з упровадженням новітніх інформаційних технологій, застосування яких можливе лише за умови чіткої організації обліку і контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У навчальній та науковій літературі дана проблема майже не розглядалась за винятком праць окремих вчених. Вивченню організації обліку та контролю депозитних операцій присвятили свої праці вітчизняні вчені В.Б. Кириленко, О.В. Васюренко, О. Е. Кузьмінська, А. М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, О.Гевчук, М. В. Петров та інші.

Постановка завдання та мета. Депозитні операції відіграють вирішальну роль в діяльності банківської системи, отже належним чином організовані депозитні операції та їх контроль забезпечує зменшення операційних ризиків. Мета статті полягає

в дослідженні організації обліку та контролю депозитних операцій з фізичними та юридичними особами, а також виявлення шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням організації обліку та контролю в сучасних умовах приділяється значна увага в законодавчих та інструктивних матеріалах. Відповідно до Постанови НБУ «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами» № 516 під вкладною (депозитною) операцією розуміють операцію банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їх рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами [1].

Об'єкти депозитних операцій - це депозити, тобто суми грошових коштів, які суб'єкти депозитних операцій вносять на визначений час та які залишаються на рахунках у банках через діючий порядок здійснення банківських операцій. Суб'єктами депозитних операцій є комерційні банки, що виступають як позичальники, і власники коштів, які виступають кредиторами банківської установи [3].

При організації обліку депозитних операцій банку необхідно забезпечити: хронологічну послідовність реєстрації операцій; дотримання правил документообігу; попередження можливості незаконного витрачання грошових коштів; своєчасне та достовірне відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку та звітності; взаємозв'язок даних синтетичного та аналітичного обліку [4].

Загалом, грошові кошти в національній та іноземній валюті або банківські метали, залучені від юридичних і фізичних осіб, обліковуються банками на відповідних рахунках, відкриття яких здійснюється банком на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту) або договору банківського рахунку та інших документів [1].

Відкриття депозитних рахунків передбачає ідентифікацію клієнтів, відкриття анонімних рахунків забороняється. Для юридичних осіб необхідні статутні документи, а також документи про державну реєстрацію, про взяття на облік податковими органами та відповідними фондами. Для фізичних осіб необхідні паспорт громадянина України або документа, що його замінює і ідентифікаційний номер. Депозитні рахунки клієнтів, як фізичних, так і юридичних осіб у разі залучення строкових вкладів закриваються після закінчення строку зберігання вкладу та повернення коштів вкладнику [2].

Важливим в організації обліку депозитних операцій є правильна побудова аналітичного обліку. Банк організовує ведення реєстрації відкритих рахунків за такими даними: номер балансового, особового рахунку; код, найменування контрагента; дата відкриття, закриття рахунку та іншими.

В постанові № 124 визначено схему формування рахунків аналітичного обліку, що використовується для цілей складання та подання звітності до Національного банку України. Визначено, що довжина номера рахунку не є фіксованою. Максимальна довжина номера рахунку становить 14 символів, мінімальна - 5 символів. Рахунок повинен складатись з номеру балансового чи позабалансового рахунку (4 символи), ключового (контрольного) розряду (1 символ) та інформації щодо аналітичного рахунку (до 9 символів, до складу якого можуть включатися вище наведені реквізити) [5].

Дані аналітичних рахунків з урахуванням значень параметрів аналітичного обліку використовуються для складання статистичної звітності для НБУ щодо залучених сум,

процентних ставок та зобов'язань за залученими коштами. Окрім звітності до НБУ, банки зобов'язані подавати звітність до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Банки обов'язково здійснюють щоквартальну звірку (за станом на 1 січня, 1 квітня, 1 липня та 1 жовтня) між даними бази та балансовими рахунками, на яких обліковуються депозити і оформлюють результати звірки у вигляді акта з відображенням підсумкових значень сум залишків за вкладами та нарахованими відсотками [7].

Ключовим моментом в ефективній організації бухгалтерського обліку депозитних операцій є правильна організація роботи депозитного відділу та документообігу за депозитними операціями. Конкретні обов'язки і відповідальність кожного працівника мають бути визначені посадовою інструкцією та іншими внутрішніми документами банку [4].

Розробка механізму управління документообігом - важлива складова організації бухгалтерського обліку, що забезпечує: стабільність роботи відділу; чіткість руху та оперативність обробки документів; своєчасність оформлення первинних документів, передачу їх у встановленому порядку і строки для відображення в бухгалтерському обліку.

Усі депозитні операції банку здійснюються протягом операційного дня, який складається з операційного часу та часу завершення технологічної обробки облікової інформації з обов'язковим формуванням оборотно-сальдового балансу, реєстрів аналітичного обліку та інших реєстрів за операціями, що здійснюються з використанням відповідного програмного забезпечення.

З метою гарантування здійснення депозитних операцій відповідно до розподілу обов'язків, своєчасного формування (одержання) первинних документів, відображення інформації про операції в облікових реєстрах та виконання процедур контролю банк самостійно встановлює правила документообігу за операціями з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку та умов договорів між банком і клієнтом [4].

Процес збирання, обробки та зберігання первинних документів має бути безперервним, а відповідна інформація - цілісною, достовірною й несуперечливою. Депозитні операції банку мають бути зареєстровані та відображені в день їх здійснення або протягом наступного робочого дня, якщо операцію здійснено після закінчення операційного дня (часу) банку або у вихідні чи святкові дні. Як правило, відповідальний працівник фронт-офісу, який працює з клієнтами в сфері депозитних операцій, взаємодіє з працівником бек-офісу щодо додержання відповідних процедур реєстрації, перевірки, вивіряння, обліку операцій та контролю за їх проведенням [4].

Як переконує світовий досвід, вагому частку втрат банків за депозитними операціями становлять або ненавмисні помилки, або крадіжки. Причиною втрат є непрофесійні, недбалі або навмисні дії співробітників банку. Це стає можливим через недосконалість програмно-технічних засобів або брак внутрішньобанківського контролю [4].

Внутрішній банківський контроль депозитних операцій повинен забезпечувати за допомогою сукупності процедур: додержання внутрішніх вимог, законодавчої і нормативної бази при здійсненні депозитних операцій; ефективність операцій банку; достовірність і повноту відповідної інформації, у тому числі бухгалтерської, управлінської, статистичної. Відповідно кожен банк зобов'язаний розробляти процедури внутрішнього контролю [8].

Під час контролю депозитних операцій слід приділяти увагу таким питанням: аналіз внутрішньої нормативної бази; попередній аналіз за допомогою системи показників; визначення обсягу вибірки депозитних справ та угод для перевірки та власне перевірка їх комплектації і відповідності внутрішнім вимогам; аналіз стану обліку депозитних операцій; аналіз стану звітності та її достовірності (у тому числі тієї, що подається до НБУ й управлінської); перевірка звітності, що надається Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, і сплати внесків; аналіз депозитної, тарифної політики банку, а також її дотримання; визначення обґрунтованих потреб у коштах, що залучаються, й оцінка ефективності роботи із залучення вкладників; питання фінансового моніторингу операцій [8].

За формою організації виділяють бухгалтерський та адміністративний контролю депозитних операцій.

Бухгалтерський контроль депозитних операцій повинен забезпечувати: проведення операцій тільки після отримання дозволу і тим працівником банку, що має відповідні повноваження; відображення операцій згідно з вимогами облікової політики та наявної системи аналітичного обліку; здійснення логічного й арифметичного контролю за достовірністю звітності; проведення додаткового контролю у визначених межах та усунення виявлених недоліків. А саме, наприклад: правильність оформлення первинних документів після отримання відповідних розпоряджень; достовірність облікових записів та внесення їх до автоматизованої банківської системи, у тому числі за нарахуванням відсотків, за розрахунками з клієнтом; звірку рахунків та ін. [8].

Адміністративний (внутрішній) контроль повинен передбачати: надання дозволу на операцію; «принцип чотирьох очей»: розподіл обов'язків, взаємоперевірка, подвійний контроль активів, вимога щодо двох підписів з метою, щоб жоден працівник банку не зміг зосередити у своїх руках усі необхідні для здійснення повної операції повноваження (прийом, оплата, зберігання); виявлення ризиків і вжиття ефективних заходів щодо них; методи контролю, що застосовуються керівником для проведення моніторингу результатів роботи, у тому числі внутрішній аудит; інше [8].

Як зазначає Богомаз М., первинний контроль більшості банківських операцій має відбуватись у чотири етапи і провадитися, відповідно, різними відповідальними виконавцями.

Так, основними етапами проведення первинного контролю за депозитними операціями банку є: 1) відповідальний виконавець у межах своєї компетенції створює первинний документ на оформлення операції, 2) відповідальний виконавець перевіряє законність та обґрунтованість проведення операції, 3) первинні документи, уже з двома підписами, надходять до третього відповідального працівника, який залежно від технічних можливостей банку перевіряє достовірність підписів на паперових носіях або візування документів електронним цифровим підписом в автоматизованій банківській системі і підтверджує достовірність операції своїм електронним підписом або вводить документ в автоматизовану банківську систему, 4) дані, уведені в автоматизовану банківську систему, також необхідно перевірити, хоча б семантично, та надати документу статусу проведеного [9].

Подальший контроль операцій за депозитними рахунками клієнтів банку здійснюється у вигляді тематичних і комплексних перевірок. За результатами перевірок роз-

робляються конкретні заходи щодо усунення недоліків або помилок та запобігання їм в майбутньому.

Подальший контроль депозитних операцій банку передбачає: 1) логічний контроль законності та правомірності здійснення операцій за наявним документообігом, зокрема первинними документами, 2) арифметичний контроль для виявлення арифметичних помилок, пов'язаних з розбіжностями в оборотах та залишках номіналу депозитів і нарахованих за рахунками клієнтів і процентів, 3) контроль за правильністю відображення операцій у бухгалтерському обліку за видами вкладів і нарахованих процентів згідно з обліковою політикою банку [4].

В ході логічного контролю депозитних операцій банку перевіряється: правильність і повнота складання договорів на відкриття рахунків, повнота формування юридичної справи; відповідність підписів на документах, які знаходяться в картотеці подальшого контролю за операціями з клієнтом, зразку підпису клієнта; наявність підпису клієнта, на видатковому ордері або чеку; відповідність номера договору номеру особового рахунку клієнта; правильність і повнота заповнення всіх реквізитів у документах; відповідність сум зазначених цифрами та літерами; відсутність виправлень сум, дати в ордерах, чеках, ощадних книжках; наявність на первинних, прибуткових та видаткових документах підписів контролера і касира; послідовність нумерації рахунків при їх відкритті (дублювання або про-пуск номерів); правильність нарахування процентів «на період» та «за період» за рахунком клієнта, виплати суми процентів, приєднання їх до рахунку за вкладом, умовами яких передбачено капіталізацію; правильність оформлення документів і законність переоформлення вкладу при втраті ощадної книжки; наявність та правильність оформлення довіреності при відкритті рахунків іншою особою та інше [10].

Відповідальний працівник бухгалтерії, отримавши документи щодо депозитних операцій здійснює арифметичний контроль, який передбачає перевірку правильності відображення в бухгалтерському обліку операцій за депозитними рахунками за видами вкладів та нарахованих процентів за ними згідно з даними відомостей підсистем у розрізі видів депозитів, а також відповідність у бухгалтерському обліку зведеним аналітичним рахункам балансових рахунків, які ведуться в автоматизованій банківській системі, звіряються вхідні та вихідні сальдо - їх відповідність даним аналітичного обліку, балансу установи банку [10].

Підсумовуючи, зазначимо, що внутрішньобанківський контроль за депозитними операціями є найважливішим засобом в боротьбі із значними втратами спричиненими зловживаннями, помилками персоналу та ризиками притаманними даним операціям. Правильна організація контролю за депозитними операціями забезпечує високу їх ефективність, достовірність інформації, додержання вимог нормативних та законодавчих актів щодо здійснення депозитних операцій.

Висновки з проведеного дослідження. Досліджена організація контролю депозитних операцій банку дає підставу стверджувати, що внутрішньобанківський контроль за депозитними операціями є найефективнішим способом боротьби із втратами банку через зловживання, помилки персоналу та ризики притаманні даним операціям. Правильно організований контроль депозитних операцій забезпечує мінімізацію операційно-технічних ризиків, та можливих втрат при здійсненні даних операцій, що підвищує їх ефективність.

З метою вдосконалення організації обліку та контролю депозитних операцій комерційним банкам необхідновпроваджувати розробку операційного процесу відкриття депозитних рахунків, особливо фізичним особам з урахуванням конкретної специфіки банку та сучасних технологій. Це пришвидшить процес навчання нових робітників та дасть змогу здійснювати оперативні взаємозаміни співробітників в банку.

1. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затверджено [Електронний ресурс] : / Постанова Правління Національного банку України від 03.12.2003 р. № 516. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; 2. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах [Електронний ресурс]: затв. постановою Правління НБУ від 12.11.2003 № 492. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>; 3. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України [Електронний ресурс]: затв. постановою Правління НБУ від 27.12.2007 481.– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; 4. Кириленко В. Б. Організація обліку, контролю та аналізу депозитних операцій банку: [Текст]: монографія / В. Б. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2008. – 264с.-ISBN 978-966-483-111-3; 5. Правила організації статистичної звітності, що подається в НБУ [Електронний ресурс]: затв. постановою Правління Національного банку України від 19.03.03 № 124. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; 6. Про затвердження Правил надання звітності учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Рішення Адміністративної ради ФГВФО від 14.11.2002 № 12. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; 7. Про затвердження Правил надання звітності учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Рішення Адміністративної ради ФГВФО від 14.1.2002 № 13. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; 8. Бєлова І.В. Організація контролю в банку [Текст] : навч. посіб. / І.В. Бєлова.– Суми: Університетська книга, 2009.-с301. ISBN 978–966-680-442-9; 9. Богомаз М. Система внутрішнього контролю в комерційних банках України: організаційний аспект [Текст] / М. Богомаз // Вісник НБУ. – 2000. – №4. – С. 36-39; 10. Кириленко В. Організація подальшого контролю за депозитними операціями банку [Текст] / В. Кириленко // Вісник НБУ.– 2003.– №3.– С. 27-30.

УДК 657.6

Е.З. Малевський

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ КЛАСТЕРОМ

Статтю присвячено дослідженню теоретичного аспектів внутрішнього контролю діяльності інноваційного кластеру. Доведено важливість організації внутрішнього аудиту в структурі управління інноваційним кластером.

Визначено, що в інноваційному кластері має бути виділено спеціальний підрозділ внутрішнього аудиту виходячи зі складної і розгалуженої організованою і господарської структури об'єкта контролю.